

UIT EGYPTES VÓÓRTIJD

DOOR

D. VAN HOYTEMA.

In Egypte heeft men gedurende de laatste jaren vele ontdekkingen gedaan, welke van groot belang blijken te zijn voor de oudste geschiedenis van dit land. Wij danken die voornamelijk aan FLINDERS PETRIE, DE MORGAN en AMELINEAU.

Naar het voorbeeld van MANETHO, een Egyptisch priester en geschiedschrijver uit den Ptolomeëntijd, verdeelt men de rij der Egyptische koningen in vorstenhuizen of dynastieën, en men onderscheidt daarin, met LEPSIÛS, 3 tijdvakken: het Oude Rijk dyn. I — XI, het Middenrijk, dyn. XII — XIX en het Nieuwe Rijk, dyn. XX — XXXI.

Tot voor korten tijd waren de oudste gelijktijdige monumenten, die van DJEZER en van SNEFROE, koningen uit het einde der 3de en het begin der 4de dynastie. Hunne opvolgers, CHOEFROE, CHAFRA en MENKAOERA zijn algemeen bekend als bouwers der drie grootste pyramiden bij Gizeh, maar van de voorgangers van DJEZER wist men enkele jaren geleden nog zoo goed als niets. Men kende hunne namen, zooals die ons waren bewaard gebleven in den Turynschen koningspapyrus en de tafels van Abydos, — als men alléén echt-Egyptische bronnen beschouwt — waarbij men echter ook de ons slechts in het Grieksch bewaarde brokstukken van MANETHO kan voegen, doch omtrent hunne geschiedenis was alles in onzekerheid gehuld. Zelfs was men niet afkeerig van het denkbeeld, dat de priesterkoningen van de 21ste dynastie, het geslacht HERHOR, de vroegste geschiedenis, en de eerste menschelijke koningen volgens hunne zienswijze in de annalen hadden opgenomen, om aldus aan het koningsgeslacht hooger eer te doen toekomen.

Doch men heeft thans zekerheid, dat er werkelijk koningen van de eerste dynastieën bestaan hebben, daar men hunne graven heeft gevonden. AMELINEAU deed namelijk in 1895 en volgende jaren opgravingen bij Abydos (niet ver van THEBE), waar hij verschillende graven ontdekte, die echter geheel geplunderd waren. Alleen enkele van de grootste stukken waren er in achtergebleven, en hieronder behoorden ook eenige stèles, langwerpige, van boven afgeronde steenen platen, die men zou kunnen vergelijken met de hedendaagsche grafsteenen. Daarop was ingehouwen de afbeelding van een standaard of banier, met een hieroglyphen-inschrift van enkele teekens, waar boven een sperwer staat uitgebeiteld. Zooals men uit andere monumenten weet, stelt dit een koningsnaam voor. Hij verzamelde ook een menigte scherven van vazen en potten, waaronder enkele stukken met opschriften voorkwamen, en het mocht aan dr. K. SETHE gelukken, daaruit aan te toonen, dat men de graven had gevonden van koningen der eerste dynastie; want hij las met zekerheid den naam van MIEBAIS, met waarschijnlijkheid dien van OESAPHAIS, terwijl hij ook meent den naam van SEMEMPSYS te hebben ontdekt. Dit zijn de namen der 6de, 5de en 7de koningen der eerste manethonische dynastie.

In Maart 1897 groef DE MORGAN, directeur der oudheden in Egypte, bij het dorp Negadah, ten noorden van Thebe, een grafgebouw uit, waarin vele kamers waren, doch waarvan alleen de onderste stukken der muren bewaard gebleven zijn. Uit een opschrift, in deze ruïne gevonden, bleek later, dat dit het graf was van MENES, den eersten Egyptischen koning. Het geheele gebouw, maar vooral het middelste gedeelte, droeg de sporen van een fellen gloed, en veel van de vazen en steenen voorwerpen, die men er in vond, zijn door het vuur vervormd. In enkele kamers, waar de hitte minder hevig was geweest, trof men nog enkele ivoren en koperen voorwerpen aan. Reeds in de graven door AMELINEAU onderzocht, had men opgemerkt, dat er zeer veel verbrand was geworden, doch dit toegeschreven aan latere fanatieke bewoners dier streek, die de graven zouden geplunderd hebben. Bij het graf te Negadah is deze onderstelling echter geheel buitengesloten, daar men er nog veel in heeft gevonden, dat plunderaars zeker zouden mede genomen of verbrijzeld hebben. Zoo vond men bij voorbeeld een aantal steenen kruiken, gevuld met verkoold meel, koren, druiven, die nog gesloten waren.

In 1894 vond FLINDERS PETRIE aan den westelijken Nijloever, graven, die niet van Egyptischen oorsprong waren, want de vazen,

potten en gereedschappen, die daaruit werden opgedolven, weken in bijna elk opzicht af van de Egyptische, en de gewone godenbeeldjes en amuletten, die men anders in Egyptische graven en ruïnen aantreft, ontbraken hier geheel. Het lijk werd in gebogen houding bijgezet; in sommige gevallen was blijkbaar eerst het vleesch verwijderd of het lijk in stukken verdeeld, vóór de begrafenis. De ontdekker noemde het volk, waarvan deze overblijfselen afkomstig waren, »the New Race”, en latere onderzoekingen, vooral door het vergelijken van het aardewerk, dat in menigte gevonden werd, gaven waarschijnlijkheid aan de meening, dat het Nieuwe Ras van Lybischen oorsprong is.

De wijze van begraven bij het Nieuwe Ras of de Inboorlingen, zoo als men ze ook wel noemt, bij de eerste Egyptenaren en bij de latere, is onderling verschillend. De Inboorlingen begroeven het lijk in gebogen houding, de eerste Egyptenaren verbrandden het mischien, en de latere, zooals wel bekend is, maakten het tot mummie. Dit zal wel wijzen op verschillende inzichten omtrent het leven hiernamaals. Nu is het volstrekt niet onwaarschijnlijk, dat de Inboorlingen hieromtrent een ander geloof toegedaan waren dan de Egyptenaren, maar hoe zou het verschil te verklaren zijn, dat hieromtrent in de eerste dynastieën en in de latere schijnt te heerschen?

FLINDERS PETRIE denkt, dat dit te wijten is aan verschillende rassen. Volgens hem zouden er niet één, maar meerdere invasies hebben plaats gehad, eerst van een ras van Mesopotamischen oorsprong, daarna van een ras uit het land Poenit, het tegenwoordige Somaliland. De eersten, (MENES) waren de invoerders der lijkverbranding, der voornaamste beschaving en van het schrift, de laatsten brachten de balseming in gebruik. Op deze wijze laat zich ook eenigszins de verwarring verklaren, welke er heerscht in de beschrijving van het hiernamaals en de »zielen”; ook geeft deze theorie eene verklaring van de verschillende goden, waarvan velen bij dezelfde functies onderscheiden namen droegen. Over het algemeen kan men met FLINDERS PETRIE aannemen dat de goden met dierkoppen, zooals Mentoe, de sperwer, Taoert, het nijlpaard, Tahoeti, de ibis, enz. oorspronkelijk afkomstig waren uit Midden-Afrika, en dus goden der oudste inboorlingen geweest zijn; dat OSIRIS en zijn kring behoorde tot de Lybiërs; dat de zonnegoden, waarvan Rê de voornaamste was, medegebracht waren door het Mesopotamische volk, en dat eindelijk aan Poenit het vereeren van Hathor en de balseming is te danken. Al deze vereeringen, en de

samensmelting er van, zijn waarschijnlijk vóórhistorisch. Naarmate in de een of andere streek des lands deze of gene stam opperheerschappij voerde, werd daar ook de godsdienst getint. Zoo kwam het dat in latere jaren zooveel verschillende goden als hoofdgoden werden vereerd, en »aldus zijn lokale verschillen (in het geloof) slechts »een andere naam voor stamverschillen en verscheidenheid" van oorsprong" (FLINDERS PETRIE *Religion and Conscience in Ancient Egypt* p. 54.)

Waarschijnlijk is het bij een der laatste invallen geweest, dat het schrift in het Nijldal werd ingevoerd. Zoodra toch als men de goden-verhalen gaat te boek stellen, kristalliseeren ze als het ware en worden maar weinig meer veranderd. En de oudste verhalen, die over de goden en het hiernamaals handelen, geven ons vele ingewikkelde beschouwingen en een menigte bijzonderheden, die soms met elkander in strijd zijn.

Het meest verbreide geloof was dat van den »*ka*". Men verstaat hieronder den dubbelganger van den mensch, zijne geestelijke afspiegeling, bij de geboorte zijn intrek nemend in den persoon, klein, als het lichaam klein is, groeiende in latere jaren. Bij den dood bleef de *ka* leven, doch was niet onsterfelijk. Hij was, even als de mensch, onderworpen aan honger en dorst, en hij bleef dus slechts in wezen, zolang men hem voedsel en drank verschafte. Maar, daar de *ka* geestelijk was, bleek het voldoende te zijn de voedingsmiddelen op te noemen of af te beelden, opdat hunne *ka's*, — want al wat bestond had een *ka* — den *ka* van den afgestorvene in de andere wereld, Daoet, ten goede zou komen.

Men geloofde ook dat het onstoffelijke deel van den mensch, hetwelk bij den dood van het lichaam werd gescheiden, de gedaante had van een vogel, *bá*, waarom men deze ziel *bá* noemde. Zij had vleugels, om aldus des te gemakkelijker te kunnen komen in de godenwereld, boven het aardsch Egypte gelegen.

Anderen wederom namen aan, dat bij het sterven de ziel als eene lichtende menschengedaante het lichaam verliet, om als *choe* of *ich* den moeielijken weg naar het land van Sokaris af te leggen, het land der slaap en der duisternis, onder de aarde gelegen.

Men denke niet, dat deze voorstellingen slechts in de vroegste tijden, in verschillende gedeelten van het land, gangbaar waren. Wij vinden ze terug in den bloeitijd van het Thebaansche rijk. In het zoogenoemde Doodenboek komen nog altijd deze en meer derge-

lijke vormen voor. Men neemt dáárin zelfs aan, dat elk mensch een *ka*, *bá* en *choe* bezit.

Van hoe betrekkelijk jongen datum overigens het balsemen was, blijkt wel het best hieruit, dat in de oudste verhandelingen over de verschillende »zielen» geen melding wordt gemaakt van de mummie. De ziel bleef toch voortleven, al bestond het lichaam niet meer. Slechts in historischen tijd schijnt deze laatst ingevoerde godsdienstige handeling, het lichaam te bewaren, overheerschend te zijn geworden, zoodat toen de reeds bestaande dogma's in zooverre werden gewijzigd, dat de mummie, soms terloops, daarbij ter sprake kwam.

De invasie van MENES zou waarschijnlijk afstammen uit Mesopotamië en het is natuurlijk, dat men getracht heeft overeenkomst op te sporen tusschen de oudste Mesopotamische beschaving en die van Egypte. Zoo bijv. prof. HOMMEL; en men grondde deze theorie ook o. a. op de mogelijke gelijkheid der hiëroglyphen. Maar als men heeft kennis genomen van het enkele jaren geleden verschenen werk van prof. DELITZSCH: *Das aelteste Schriftsystem*, dan bemerkt men, dat de menschen, die het Oud-Babylonische (Soemerische) schrift uitvonden, veel wiskundiger begaafd waren, dan de Egyptenaren ooit geweest zijn. Hun hiëroglyphen zijn meestal abstract, die van de Egyptenaren zoo concreet mogelijk. Als men in het Oud-Babylonisch »vlieg» wilde schrijven, teekende men daartoe het karakter NUM, hetwelk eigenlijk beduidt »dat wat hoog is,» »dat wat boven is.» dus, wat in de lucht is. De Egyptenaar schrijft het in zijn taal met »*afef*», medeklinkerteekeken en teekent er als bepalingsteeken een *vogel* achter, zoodat men zien kon, dat men een vliegend dier bedoelde.

Zoo schrijft men in het Oud-Babylonisch het karakter »*OECH*», wanneer men spreekt van zekere kleine insecten, hetgeen beduidt, »dat wat in massa's voorkomt», en met name verstaat men hieronder het woord voor vloo. In het Egyptisch schreef men »*pioe*», met het bepalingsteeken voor *dier* — een stuk vel met den staart er nog aan!

Als de Egyptenaren achter hun woord voor »*vuur*», »*vlam*» de afbeelding van een vlam schrijven, geven de Oud-Babyloniërs hetzelfde begrip weer, door het teeken van snelle omdraaiing, waardoor tevens wordt aangetoond, dat zij hun vuur maakten op de wijze der Indianen, door twee stukken hout zeer snel tegen elkaar te wrijven of te draaien.

Het systeem der Oud-Babyloniërs volgens DELITZSCH en het hiëroglyphenstelsel der Egyptenaren uit den historischen tijd verschillen zeer veel. Niet alleen dat men in Babylonië, door hetzelfde teeken

twee-, drie- of viermaal te schrijven, een nieuw teeken vormde, men stelde deze ook samen uit verschillende enkelvoudige, en eindelijk had men een eigenaardig middel om versterking van het begrip aan te duiden, door namelijk aan een teeken vier lijnen toe te voegen, de zoogenaamde goenoe-lijnen, de »*beschwerungs Linien*» zooals Prof. DELITZSCH ze (t. a. p. 66) noemt.

Egyptisch hiërogllyphenschrift uit den historischen tijd bestaat uit 3 klassen: klankteekens, die letters of lettergrepen voorstellen, woordteekens, die een geheel woord afbeelden, en bepalingsteekens, welke dienen, om, achter een woord geplaatst, den zin er van nader te bepalen en aan te duiden. Zeker waren de Oud-Babyloniërs in hun teekens veel meer beredeneerd dan de Egyptenaren; maar men mag hierbij niet uit het oog verliezen, dat de kennis der oudste Egyptische hiërogllyphen en der oudste spijkerschriftteekens bij lange na nog niet volkomen is. Zelfs zijn de opschriften, in de graven der eerste dynastie gevonden, nog niet allen vertaald kunnen worden, omdat zij slechts met weinige teekens zijn geschreven, terwijl men in lateren tijd de woorden met letter- of lettergreepsteekens schreef, en er nog een bepalingsteeken aan toevoegde. Ook wordt de vergelijking der twee systemen bemoeijkt door het feit, dat de Babyloniërs op klei schreven en alle rondingen hoekig maakten, terwijl de Egyptenaren hunne hiërogllyphen zoo natuurlijk mogelijk teekenden, ook waar zij die beïelden in steen.

Aan den anderen kant voegen wij een paar opmerkingen toe, die eene verwantschap der Oud-Egyptenaren der eerste dynastie en der bewoners van Mesopotamië ten minste eenige waarschijnlijkheid geven. Het graf te Negadah heeft een plattegrond, welke sterk herinnert aan die der oude gebouwen van Mesopotamië; hier, evenals daár, bestaat de zeer dikke buitenmuur uit eene reeks van vierhoekige nissen. In beide landen bouwde men oorspronkelijk met tichelsteenen; beide volken gebruikten cilinderzegels, zooals kleiafdrukken op de kruiken in het graf te Negadah bewijzen; in datzelfde graf vond men pooten van een meubel, een troon misschien, die zeer gelijken op Babylonische stoelpooten. Zoo zijn ook eenige der vazen uit harden steen zeer gelijk aan Oud-Babylonische vazen; eindelijk komen de gelaatstrekken van enkele oude standbeelden uit Egypte overeen met de afbeeldingen op de basreliefs, door DE SARZEC te Tello in Zuid-Babylonië gevonden. Zoo zijn dan de Egyptenaren der 1ste dynastie en de oude bewoners van Mesopotamië waarschijnlijk oorspronkelijk stam-

verwant, doch hebben zij zich onafhankelijk van elkaar ontwikkeld.

Hoe is nu de oudste geschiedenis van Egypte te reconstrueeren? Het Nijldal is waarschijnlijk ontstaan, doordien, misschien in het tertiaire tijdvak, het Egyptische kalksteenplateau, aan den oostkant, zóóver werd opgeheven, dat er een dal werd gevormd, waarin de rivier de Nijl, die ook reeds door het kalksteenplateau stroomde, thans haar bedding vond. Mogelijk heerschte er toen een ander klimaat, en regende het er sterk; men vindt in Opper-Egypte vele plaatsen, die door het water uitgespoeld zijn.

Op het kalksteenplateau werden vuursteen wapens en gereedschappen gevonden van het oudste type, het zoogenoemde palaeolithische. De vuursteen zijn tamelijk ruw gevormd en bestaan voornamelijk uit een soort van bijlen, die in de hand gehouden werden, o. a. ook uit de oudste steenperiode in Frankrijk bekend, en eigenaardig »coup de poing” genoemd.

Sommige van die vuursteen werktuigen, door het water afgeslepen, heeft men gevonden op de kruin van heuvels, ver boven het tegenwoordige hoogwaterpeil. De Nijloevers waren waarschijnlijk reeds bewoond, voordat het land in den tegenwoordigen toestand kwam.

In de graven, door FLINDERS PETRIE ontdekt, vond men andere vuursteen werktuigen zeer zorgvuldig bewerkt en met reden stelt men die in een lateren tijd. De verschillende potten zijn meestal uit de hand, zonder pottenbakkerswiel, vervaardigd en van zeer verschillende vormen. Men heeft er ook gevonden, die van de hardste steensoorten, bazalt, graniet, enz. waren gemaakt. Dergelijke vazen en potten treft men eveneens aan in het graf van MENES. Dáár zien wij voor het eerst overblijfselen van twee verschillende rassen vereenigd: steenen messen en koperen voorwerpen; later komen deze meermaalen gezamenlijk voor.

De »Inboorlingen” waren zeer bekwaam wat mechanischen arbeid betreft, getuigen hun vuursteen messen en hun vazen. De Egyptenaren — het dynastische ras — waren artistiek hoog ontwikkeld. En zooals FLINDERS PETRIE terecht in zijn *History of Egypt*, p. 11 opmerkt »door de vermenging dezer twee rassen is de groote technische kunstvaardigheid ontstaan van de Egyptenaren in het Oude Rijk.” De pyramiden, de natuurgetrouwe oudste standbeelden, de onovertroffen bas-reliefs van Medum, zij zijn de zichtbare uitingen der kenmerken van dit ras: kracht, waarheid, en eenvoud.